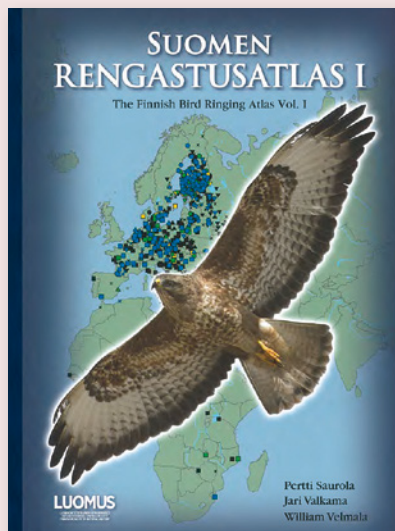

Suomen Rengastusatlas I – The Finnish Bird Ringing Atlas Vol. 1

P. Saurola, J. Valkama & W. Velmala 2013.
Finnish Museum of Natural History and
Ministry of Environment, Helsinki. ISBN:
978-952-10-8572-7. Harde kaft, 549 pp.
Prijs € 50,-.

Het afgelopen decennium produceerden veel Europese vogelringcentrales overzichtswerken van nationale ring- en terugmeldgegevens, oftewel ringatlassen. Achtereenvolgens brachten Zweden (2001, 2008, drie delen), Groot-Brittannië (2002), Noorwegen (2003, 2006, twee delen), Denemarken (2006), Italië (2008), Tsjechië en Slowakije (2008) en Hongarije (2009) dikke boekwerken uit waarin de resultaten van misschien wel de belangrijkste onderzoeksmethode in de ornithologie worden getoond. Precies 100 jaar nadat in 1913 de eerste wilde vogel in Finland van een metalen ring werd voorzien, komt de Finse ringcentrale nu met het monumentale deel 1 van een Finse ringatlas, waarin het resultaat van een eeuw ringwerk overzichtelijk wordt gepresenteerd. In het voorwoord benadrukken de drie auteurs dat deze atlas niet is bedoeld als een wetenschappelijke analyse van alle Finse ring- en terugmeldgegevens, maar om (1) de Finse vogelringers een overzicht te bieden van hun formidabele werk als vrijwilliger, (2) professionele ornithologen

de potentie van de verzamelde gegevens voor meer geavanceerde analyses te tonen, (3) de informatie die door het ringen van vogels boven tafel is gekomen te presenteren aan natuurbeschermers en beleidsmakers, en (4) het grote publiek te laten zien waar al het ringwerk toe heeft geleid. In die opzet is dit eerste deel volledig geslaagd: dit is zonder enige twijfel de meest complete en best vormgegeven ringatlas in het rijtje dat tot nu toe het licht zag!

Het boek begint met een aantal inleidende hoofdstukken waarin achtereenvolgens het hoe en waarom van ringonderzoek, de historie en de cijfers uit de doeken worden gedaan. Met name het hoofdstuk over de historie, geschreven vanuit Fins perspectief maar met oog voor de internationale aspecten, is zeer uitgebreid en rijk geïllustreerd. In het hoofdstuk over aantallen is op de overzichtskaarten mooi te zien dat Finse vogels zowel naar het zuidwesten als naar het zuiden en zuidoosten trekken; de terugmeldingen vallen in een enorm gebied dat geheel Europa en het nabije deel van Azië beslaat terwijl West-, Midden- en Oost-Afrika ongeveer gelijkelijk bedekt zijn met terugmeldingen van Finse vogels. Het aantal zéér oostelijke terugmeldingen is dan toch weer wat kleiner dan ik had gedacht, met slechts één terugmelding uit Zuidoost-Azië (Thailand, voor de vogelsoort moeten we op deel 2 wachten), twee uit China en een handjevol uit Oost-Siberië (meest Kemphanen). Er is ook een uitgebreid hoofdstuk over andere merkmethode zoals satellietzenders en lichtloggers, waar de resultaten van het zenderonderzoek aan Finse visarenden breed wordt uitgemeten. Ook in de soortbespreking van de Kraanvogel worden resultaten van zenderonderzoek getoond. De inleidende hoofdstukken zijn bijna tweetalig, met Engelse samenvattingen die in lengte amper onderdoen voor de Finse tekst. Het niet kunnen lezen van Fins hoeft dus geen reden te zijn dit boek niet aan te schaffen. Bovendien kunt u genieten van prachtig klinkende Finse soortna-

men als *Harmaahaikara* of *Valkoposki-hanhi*, om maar eens twee willekeurige te noemen.

Na 87 pagina's inleiding is de rest van de ruimte weggelegd voor de besprekingen van 126 vogelsoorten, in gemiddeld ruim drie pagina's per soort. De kaarten en grafieken zijn goed verzorgd en zeer duidelijk. Waar andere atlassen soms verzanden in een woud van identiek uitziende kaarten met een wirwar aan lijnen zijn de vele kaarten in de Finse Ringatlas duidelijk leesbaar door een goed gebruik van kleuren en grote, duidelijke symbolen. Opvallend is wel dat alleen gegevens van in Finland geringde vogels worden getoond, en niet de terugmeldingen in Finland van elders geringde vogels. Veel van die gegevens worden natuurlijk in de atlassen van andere Europese landen gepresenteerd, maar hierdoor missen we wel alle Finse terugmeldingen van vogels uit landen waar (nog) geen atlas verscheen, bijvoorbeeld uit buurland Rusland, en dat is jammer.

Maar liefst 150 pagina's zijn uitgetrokken voor de behandeling van 17 soorten roofvogels, met wel 17 pagina's voor de Zeearend en 16 voor de Havik. De focus ligt ook bij de roofvogels op de trek, en niet op bijvoorbeeld demografische aspecten, hoewel systematische monitoring van de populatiedynamica van roofvogels al sinds 1982 plaatsvindt en het meest baanbrekende wetenschappelijke werk aan vogels in Finland vormt. Evengoed zijn de besprekingen indrukwekkend door de grote mate van detail en de veelheid aan gegevens. Even wennen, vanuit Nederlands perspectief, zijn de 18 terugmeldingen van Buizerds ten zuiden van de Sahara, tot in Zuid-Afrika. Naast de nominaatvorm broedt in Finland ook de Steppenbui-zerd *B. b. vulpinus*, en de najaarsmeldingen laten mooi zien hoe deze vogels in een haast perfecte rechte lijn van Finland naar de oostkust van de Zwarte Zee trekken om vervolgens af te buigen richting Eilat en Suez voor de oversteek naar Oost-Afrika. De ringlocaties van de 18 Afrikaanse overwintelaars liggen

echter verspreid over geheel Zuid- en Midden-Finland, en laten niet de verwachte noordoostelijke verspreiding zien. Twee terugmeldingen uit Ghana en Senegal roepen helemaal vraagtekens op: waren dit Steppenbuizerds die zich behoorlijk vergisten, of steken ook nominaatvogels soms de Sahara over?

Hoewel de Finnen erg veel uit hun gegevens hebben gehaald, en deze mooi en helder weten te presenteren, blijft ook dit boek een 'klassieke' ringatlas. De nadruk ligt geheel op migratie, er wordt weinig gedaan met dispersie, en niets met demografie, hoewel ook daarvoor het ringen en volgen van individuele vogels de basis vormt en de Finnen al sinds 1986 een goed lopend CES-project hebben. Ook de wijze waarop de gegevens zijn bewerkt en worden getoond is traditioneel: kaarten met stippen en lijnen, terwijl er tegenwoordig ook met ringgegevens veel meer mogelijk is. Bijvoorbeeld de vertaling van punten naar dichtheidskaarten, die we inmiddels wel tegenkomen in broedvogelatlassen, wordt ook hier niet gebruikt. Dat is jammer want dat soort kaarten bieden waarschijnlijk ook goede mogelijkheden voor correcties voor verschillen in waarnemerinspanning. Misschien iets voor een Nederlandse ringatlas? – *Henk van der Jeugd*

Wat je met rust laat, kan groeien

Het Fochteloërveen

H. Feenstra & H. Kuipers 2012.

Uitgeverij Het Waait, Steenenkamer.

ISBN: 978-90-811386-3-5. Harde koft, 250 pp, prijs € 27,50.

Er was een tijd, nog niet eens zo heel lang geleden, dat we vonden dat natuur waardeloos was en dus moest worden omgezet in iets bruikbaar. Oerbossen werden gekapt en de daar voor in plaats gekomen heidevelden zijn later weer omgezet in landbouwgrond. De nattere 'woeste gronden', waaronder hoogveen, bleven lang onaangeroerd

en daar werd alleen op kleine schaal turf gestoken. Deze vorm van brandstofwinning nam echter grootschalige vormen aan toen de vraag naar brandstof in de grote steden toenam. Op de grens van Drenthe en Friesland lagen de uitgestrekte Smildiger Venen, een gebied van 10 000 ha hoogveen, waarvan aan het einde van de 19^e eeuw weinig meer van over was. De opkomst van steenkool bracht aanvankelijk enig respijt, maar in het begin van de 20^e eeuw volgden nieuwe ontginningen ten behoeve van werkverschaffing en het creëren van nieuwe landbouwgronden. Gelukkig zagen natuurorganisaties net op tijd de grote waarde van hoogvenen en kochten de nog resterende snippers aan. Het had dus weinig gescheeld of er waren nu helemaal geen hoogveengebieden meer in Nederland over. Eén van de 'geredde' gebieden is het Fochteloërveen. Van de eindeloze Smildiger Venen is hier nog maar 2500 ha over, waarvan het grootste deel rustend en verdroogd veen en nog slechts 50 ha levend hoogveen. Het is tegenwoordig een van de mooiste natuurgebieden van Nederland en huisvest sinds 2001 zelfs elk jaar enkele broedparen Kraanvogels.

In dit boek beschrijven Herman Feenstra en Harke Kuipers de ontwikkeling en het succes van het Fochteloërveen met een nadruk op de vraag hoe dat succes tot stand is gekomen en hoe het behouden kan blijven. Het

antwoord hierop geven ze al in de titel: wat je met rust laat, kan groeien. Toch schuilt hierin een paradox, omdat het Fochteloërveen niet met rust kan worden gelaten. Om levend hoogveen te behouden moet het nat blijven, maar omdat het veen als een hooggelegen eiland tussen de afgegraven en ingeklonken landbouwgebieden ligt droogt het uit. Om dit tegen te gaan is een heel stelsel van dammen en buffers aangelegd dat het veen min of meer isoleert van zijn omgeving. Nu dit werk klaar is, is met rust laten inderdaad een vereiste om de karakteristieke soorten van het hoogveen terug te krijgen of te behouden. Maar werd er vroeger nauwelijks omgekeken naar zulke gebieden, tegenwoordig zijn er heel wat mensen die iets met het veen willen. In dit boek komen persoonlijke verhalen van beheerders en vrijwilligers aan bod die hun visie weergeven op de toestand en toekomst van dit natuurgebied. Die visies botsen nogal eens, doordat deze mensen (of eigenlijk de planten en dieren die ze vertegenwoordigen) verschillende belangen hebben. Een typisch hoogveenlandschap hoort boomloos te zijn, maar zonder boompjes geen uitzichtpunten en nestgelegenheid voor bepaalde vogelsoorten. Daarnaast hoort het hoogveen erg nat te zijn, maar een veel natter veen ontleent het leefgebied van soorten die afhankelijk zijn van de drogere delen, zoals slangen en vlinders. De auteurs pleiten er daarom voor om de natuur serieus te nemen en het gedrag van soorten als wegwijzer te gebruiken: *"niet de mens, maar de natuur zelf schrijft de visie op het Fochteloërveen"*.

Naast de persoonlijke verhalen en standpunten behandelt het boek ook de stand van de flora en fauna van het Fochteloërveen en laat daarmee zien wat voor uniek gebied het is. Een derde van alle Paapjes in Nederland broedt er, de grootste populatie van het Veenhooibeestje bevindt zich hier, en er leven er drie soorten slangen die op hun beurt sinds 2001 elke zomer de zeldzame Slangenarend aantrekken.

De meeste ruimte wordt echter besteed aan het paradepaardje van dit gebied, de broedende Kraanvogels. We worden door Feenstra (die als WetlandWacht van het Fochteloërveen de Kraanvogels op de voet heeft gevolgd) ingevoerd in het wel en wee van de Kraanvogelparen. Van de eerste verkenningen en de geboorte van *Tsuru*, het eerste kraanvogeljong sinds eeuwen dat in Nederland uit het ei kroop, tot het jaar 2012 toen vier paren broedden en er voor het eerst ook een jong geboren werd in het Dwingelderveld. Voor elk jaar is nauwkeurig beschreven en met prachtige foto's geïllustreerd wanneer ze aankwamen, baltsten, hun eerste ei legden etc. Tijdens het lezen ervaar je pas echt hoe uniek het gebied is, dat zulke on-Nederlandse taferelen zich 'om de hoek' afspelen. Deze beschrijvingen laten ook duidelijk zien welke eisen de Kraanvogels stellen en aan welke gevaren ze blootstaan. Verstoring door toenemende luchtvaart, de stad Assen die steeds dichterbij komt en vooral de toegenomen recreatiedruk zien Feenstra en Kuipers als problemen voor het kwetsbare hoogveen en zijn bewoners. Dat tegenwoordig hordes mensen het Fochteloërveen bezoeken om te genieten van de schoonheid staat in schril contrast met hoe er vroeger tegen zulke 'nutteloze' gebieden werd aangekeken. Het vergroot het draagvlak voor natuurbescherming, maar staat natuurlijk haaks op de aanbeveling in de titel van dit boek. Om kwetsbare soorten te ontzien kun je veel mensen omleiden door op de juiste plekken fiets- en wandelpaden aan te leggen of af te sluiten. Toch krijgt een bepaalde groep bezoekers speciale aandacht in dit boek en dat zijn de 'zogenaamde natuurliefhebbers', of 'soortenjagers'. Een gebied als het Fochteloërveen trekt onvermijdelijk deze mensen aan en dat kan in principe ook geen kwaad, ware het niet dat een deel van deze mensen, vaak gewapend met camera, zich buiten de paden begeeft en zich niets aantrekt van de effecten van hun gedrag op flora en fauna. Zo is het al een paar

keer gebeurd dat mensen al wadend door het veen dicht bij de Kraanvogelnesten kwamen, maar oplettende ogen van vrijwilligers en vooral van Feenstra, hebben de schade kunnen beperken. Voor deze mensen leest dit boek ook als een waarschuwing, enerzijds wat de gevolgen zijn van hun gedrag en anderzijds dat ze in de gaten worden gehouden.

'*Wat je met rust laat kan groeien*' laat mooi zien waar een natuurgebied tegenwoordig mee te maken heeft. Het is vanuit ecologisch, maar ook vanuit maatschappelijk, oogpunt niet meer te veroorloven om zulke gebieden op slot te zetten en met rust te laten. Dit prachtig vormgegeven en leesbare boek geeft een mooi praktijkvoorbeeld van hoe beheerders en vrijwilligers samenwerken met succesvol resultaat, maar benoemt ook de bedreigingen, kwetsbaarheden en valkuilen. Het is daarom een *must have* voor iedereen die met natuurbeheer te maken heeft, maar juist ook voor de bezoekers.

Ondanks al die verschillende mensen en meningen blijven de Kraanvogels komen. Ook 2013 lijkt een succesvol jaar te zijn geweest met drie van de vier broedsels succesvol en opnieuw een jong in het Dwingelderveld. Dat dit succes echter niet vanzelfsprekend is hebben Feenstra en Kuipers in dit boek goed laten zien. Hun boodschap is duidelijk, wat je met rust laat kan groeien, heel groot groeien. – *Jeroen Onrust*

Kieviten en Plevieren, Ljippen en Wilsters

Sake P. Roodbergen (red.) 2013. Uitgeverij Wijdemeer, Leeuwarden. ISBN: 978-90-8185-217-3. Harde kaft, 304 pp. Prijs € 25,-.

Hoewel de Friese ondertitel doet vermoeden dat het boek alleen om Kieviten *Ljippen* en Goudplevieren *Wilsters* gaat, gaat dit boek ook over hun overige familieleden uit de *Charadriidae*. Deze vogelfamilie telt 11 geslachten en

67 soorten verspreid over de wereld. In dit boek worden 37 soorten individueel besproken, daarvan behoren er echter twee niet tot de *Charadriidae*; De Magelhaenplevier en de Krokodilwachter. De Magelhaenplevier is na moleculair genetisch onderzoek afgesplitst van de kieviten en plevieren en geplaatst in een eigen familie, de *Pluvianellidae*. De Krokodilwachter heeft uiteindelijk ook zijn eigen familie gekregen maar is afgesplitst van de familie van de renvogels en vorkstaartplevieren, de *Glareolidae*.

In 40 verhalen geschreven door 28 auteurs staan één of meer soorten centraal. Samen proberen al die auteurs met verschillende achtergronden, maar allen met een liefde voor vogels, een avonturenboek neer te zetten waarin zij hun moment beschrijven met een plevier in de hoofdrol. Het gaat over het vinden van het eerste nestje van de Kleine Plevier in Nederland in het begin van de vorige eeuw, beschreven door Rinke Tolman in *Door Hei en Polder*, maar overgenomen in dit boek om de euforie van dat moment weer te geven met de befaamde fotograaf Jan P. Strijbos. Maar het gaat ook over het vinden van het laatste nestje van de Goudplevier in een van de hoogveenkernen in het grensgebied met Duitsland in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hoewel die kernen in die tijd of kort

daarna zijn ontwaterd en afgegraven, vormen zij voor mij een bekend gebied waar ik heel wat uren heb gesjouwd en gedroomd over wat zij allemaal beschrijven. En dat gaat niet alleen over de Goudplevieren, maar over een heel ecosysteem dat nu verloren is gegaan, o.a. over een uitgestorven hoogveenorchidee, de Wevers Veenorchis. Prachtige zeldzame foto's maken het tot een mooi verhaal, geschreven als een dagboek. Alleen jammer dat ook dit hoofdstuk niet voor dit boek is geschreven, maar al eerder werd gepubliceerd in *De Levende Natuur*. Het boek is over het algemeen erg mooi geïllustreerd met goede foto's. Dat is grotendeels toe te schrijven aan het feit dat veel auteurs fotograaf zijn. Een nadeel daarvan is dat vele hoofdstukken als (foto)reisverslag zijn geschreven, en alleen in de soort en de plek verschillen. Sommige van deze verslagen zijn erg gedetailleerd en bevatten naast een opsomming van de hele avifauna van dat land slechts een summiere beschrijving van 'het moment' van de betreffende plevier, alsof er voor dit boek een moment van gemaakt is.

Kieviten en Plevieren, Lijppen en Wilsters geeft een inkijk in de prachtige diversiteit binnen de *Charadriidae*. Toch lijken de meeste soorten qua gedrag en uiterlijk opvallend veel op elkaar (plomp lichaam met ronde, bijna vierkante, kop met een korte snavel en grote ogen erin) en dus wordt ook vaak in het boek de vergelijking met onze eigen *Lijp* gemaakt. Een uitzondering vormt de Scheefsnavelplevier uit Nieuw-Zeeland, die als enige vogel ter wereld een asymmetrisch gebogen snavel heeft, waarmee hij prooien onder steentjes vandaan kan halen. Filmpjes van foeragerende vogels op het internet (www.arkive.org) laten echter zien dat ze ook vooral de voor plevieren karakteristieke "run-step-peck" techniek toepassen.

Bij elk hoofdstuk wordt de besproken soort geïntroduceerd met de belangrijkste kenmerken en de verspreiding. Zo is de Sint-Helenaplevier niet alleen

eenzaam omdat hij voorkomt op en van meest afgelegen eilanden, maar ook omdat er nog maar ruim 100 broedparen van over zijn. Deze beschrijvingen zijn echter vaak erg kort en het lijkt alsof ze er later zijn bijgevoegd om een wetenschappelijk tintje te geven aan dit boek. Een uitzondering daarop is het hoofdstuk over het onderzoek aan de Steppekieveit *Vanellus gregarius*. Van deze zeer fraaie kieveit, die als "critically endangered" op de Rode Lijst van bedreigde vogels staat, is nog maar weinig bekend. Expedities in de broed- en overwinteringsgebieden (waarbij ook Nederlandse vogelaars betrokken waren) hebben de aantallsschattingen voor deze soort naar boven kunnen bijstellen. In 2004 werd de broedpopulatie geschat op 200-600 paren, tegenwoordig tussen de 1600 en 5600 paren. Toch blijft de soort ernstig bedreigd, omdat die expedities ook hebben aangetoond dat er nog steeds illegale jacht plaatsvindt op deze soort.

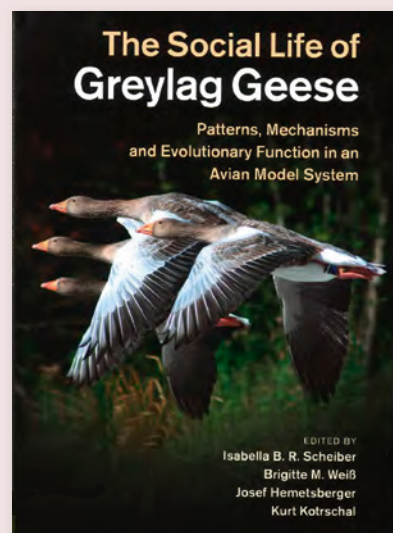
Zoals de titel eigenlijk al weergeeft bestaat het boek uit twee delen. Een deel gaat over de echte plevieren van de familie *Charadriidae* familie en omspant zoals hierboven besproken de hele wereld. Het tweede deel heeft een Friese focus en gaat over *Lijppen* en *Wilsters*, en de Friese cultuur die met deze vogels is verbonden. Dat heeft alles te maken met de Friese achtergrond van een groot deel van de auteurs, waarvan enkele ook fanatiek eierzoeker zijn. In deze tijd waarin culturele tradities aan het uitsterven zijn, wordt daarom het afsluitende hoofdstuk over de Kieveit slechts gebruikt als eenzijdig pleidooi vóór het eierzoeken. Een nogal bitter eind van een boek dat volgens de auteurs de functie van een *eye-opener* moet hebben, omdat "onze wereld een betere plaats moet worden om te leven, voor mensen evenzeer als voor de besproken vogels en al die andere, niet genoemde levenswezens". Na het lezen blijf je achter met een boek met mooie foto's van deze prachtige en interessante familie, maar met wisselende verhalen die samengebracht zijn

omdat alle auteurs iets hebben met de *Charadriidae*, soms bedoeld, soms toevallig. – Jeroen Onrust

The social life of Greylag Geese

Patterns, mechanisms and evolutionary function in an avian model system

I.B.R. Scheiber, B.M. Weiß, J. Hemetsberger & K. Kotrschal (eds) 2013.
Cambridge University Press, Cambridge.
ISBN: 978-05-2182-2701. Harde koft, 249 pp. Prijs ca. € 70,-.

Met de uitgave van *The social life of Greylag Geese* ligt er eindelijk een overzichtsverhaal over al het onderzoek dat vanaf 1973 door Konrad Lorenz en zijn groep is uitgevoerd aan Grauwe Ganzen. Over dit in 1973 gestarte werk heeft Lorenz meerdere artikelen geschreven en enkele boeken met de titels: *'Ik ben hier, waar ben jij'* (1988) en *'Het jaar van de Grauwe Gans'* (1978). Na het overlijden van Lorenz is zijn onderzoeksgroep verder gegaan met het werk aan de sociale structuur van de studiepopulatie. Deze bestaat deels uit met de hand grootgebrachte Grauwe Ganzen en deels uit vogels die in de nabijheid van mensen zijn geboren. De vogels kunnen vrij rondvliegen en verdwijnen dan ook soms uit het zicht van de onderzoekers. Andersom vestigen zich

zo nu en dan ook vogels van buiten in de groep. Dit maakt dat men toch naar een min of meer wilde populatie zit te kijken.

Het boek is verdeeld in vier delen met in totaal elf hoofdstukken. Het eerste deel schetst de achtergronden van het onderzoek, met onder meer een inleiding over ganzen in het algemeen en over de Grauwe Gans. De groep 'Konrad Lorenz-ganzen' wordt beschreven, waarbij bijvoorbeeld de dagindeling door het seizoen aan de orde komt. Men gaat ook in op de voor- en nadelen van het werken met een semi-tamme populatie. Grote voordeel is dat men de vogels van zeer nabij kan volgen. Waarnemingen uit het verleden worden tegen het licht gehouden, waarbij duidelijk wordt hoe sterk het onderzoek aan diergedrag zich heeft ontwikkeld in de afgelopen decennia.

Deel twee beschrijft de mechanismen achter de binding van individuen aan de groep. Daarbij wordt onder meer ingegaan op de hormonen die bepalen hoe een individu reageert op prikkels uit zijn sociale omgeving. Voor mij was dit het zwaarste deel van het boek, en sommige stukken heb ik meerdere keren herlezen voor ik ze een beetje snapte. Het interessantst vond ik het feit dat overeenkomsten in de hormonale veranderingen door het jaar van belang zijn voor het succes van broedparen. Als man en vrouw qua hormoonhuishouding goed op elkaar zijn afgestemd worden grotere eieren gelegd en meer jongen grootgebracht. In dit deel wordt ook ingegaan op allerlei sociale banden die Grauwe Ganzen aangaan. Naast de paarband kan dat gaan om man-manrelaties, maar ook om trio's. Deze banden worden aangegaan omdat de vogels daarmee hoger op de sociale ladder komen te staan dan alleenstaanden. In principe staan families met jongen van het jaar het hoogst, vooral die met veel jongen (vandaar adoptie). Bij paren zonder jongen sluiten zich geregeld weer alleenstaande jongen uit het vorige jaar aan, en beide klimmen daardoor in

de hiërarchie. Met name de vrouwtjes profiteren hiervan, ze komen door het verblijf in dit type familie in een betere conditie. Bij de mannen treedt dit nauwelijks op, wat volgens de onderzoekers een aanwijzing is dat de vrouwen de drijvende kracht achter de ganzen-samenleving zijn.

In deel drie gaan de auteurs in op de kosten en baten van het sociale leven. Binnen een groep ganzen zijn dominantie en agressie alom aanwezig. De positie van een vogel binnen de groep hangt niet alleen af van zijn genetische aanleg, persoonlijkheid en geschiedenis, maar ook van de tijd van het jaar en zijn sociale omgeving van het moment. Een hoge dominantie van de ouders zorgt voor een hogere overleving, vroege paarvorming en succesvolle reproductie van de jongen. Te veel agressie kan echter juist leiden tot slechte reproductie en een lagere overleving. Ganzen moeten dus tijdens hun leven steeds de kosten en baten van gedrag tegen elkaar afwegen. Zo blijkt uit metingen aan het hartritme dat sociaal leven voor veel stress zorgt. Dat kost natuurlijk veel energie, maar toch kan het rendabel zijn om agressief te zijn. Continue stress leidt echter uiteindelijk tot de dood. Het is dus voor een individu zaak om adequaat met stress om te gaan. In gevechten blijkt van groot belang dat er een sociale omgeving is (partner, familie, broer, zus) die je steunt. Vogels met zulke 'supporters' hebben bij sociale interacties een veel lager hartritme en lagere spiegel van het stresshormoon corticosteron dan alleenstaande vogels. Individuen gaan dan ook in het algemeen geen gevecht aan als ze alleen zijn.

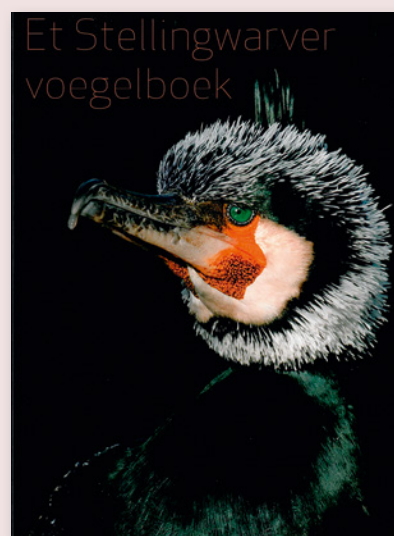
Het laatste hoofdstuk van deel drie gaat in op het herkennen van vriend en vijand. Uit experimenten blijkt dat Grauwe Ganzen met gemak leren welke groepsgenoten ze wel en welke beter niet kunnen aanvallen, door te onthouden wie van wie wint en van wie ze zelf hebben gewonnen of verloren. Individuen die regelmatig jongen groot brengen hoeven hierdoor zo goed als

nooit te vechten; iedereen weet al dat zij de sterksten zijn.

In het laatste deel wordt ingegaan op de vraag of de Grauwe Gans model kan zijn voor onderzoek aan sociale complexiteit bij vertebraten. Het zal u niet verwonderen dat de auteurs van mening zijn dat dit wel degelijk mogelijk is. De soort heeft een complexe sociale structuur die vergelijkbaar is met die van mensapen en meer *brainy* vogels zoals papegaaien en kraaiachtigen. Gespecialiseerde delen van de hersenen indiceren bovendien dat Grauwe Ganzen het gereedschap hebben om sociale informatie op te slaan en te bewerken. De uitdrukking 'domme gans' is dan ook aan revisie toe. Zoals W. Rost (2001) tegen Konrad Lorenz zei: "*Gänse sind auch nur Menschen*". Voor wie meer wil weten over het interessante leven van de Grauwe Gans is dit boek een absolute must. – *Berend Voslamber*

Et Stellingwarver voegelboek

R. J. van der Leij & F. de Vries 2012.
Stichting Stellingwarver Schrieversronte,
Oldeberkoop. ISBN 978 90 6466 167 9.
Harde kaft, 287 pp. Prijs € 24,50. Bestellen
via <http://www.highkeyart.nl>.

In het zuiden van de provincie Friesland liggen de Stellingwerven, opgedeeld in

de gemeenten Oost- en West-Stellingwerf. Een bijzonder gevarieerd landschap met hoogveen (Fochteloërveen), laagveen (o.a. Rottige Meente), bossen, heide, zandverstuivingen, coulissen-landschap, beekdalen en boerenland. Zo'n gevarieerd landschap is rijk aan soorten, zowel broedvogels als niet-broedvogels. Ruim vier jaar geleden besloten de auteurs al die soorten op een rij te zetten en er een boek over samen te stellen. Primair doel was om de lokale bevolking te laten zien welke rijkdom aan bijzondere soorten in de directe omgeving leeft en hoe bijzonder gewone soorten zijn die men al kent.

Het boek is dus geen ecologische atlas, presenteert geen verspreidingskaarten, trends en seizoenspatronen, maar verhaalt over 195 soorten die jaarlijks in de Stellingwerven zijn te zien en nog eens tal van zeldzaamheden. Dat doet Freddie de Vries in het Stellingwerfs, een Nedersaksisch dialect dat wordt gesproken in grote delen van beide gemeenten en aangrenzende delen van Drenthe en Overijssel. Voor wie het Nederlands machtig is, is het Stellingwerfs prima leesbaar. Daarnaast beschrijft De Vries de vogels alsof hij een dorpsgenoot informeert; kort iets over uiterlijk en gedrag, waar de soort voorkomt in de Stellingwerven en dat liefst met een mooie anekdote uit het veld, zoals over een van de laatste, zwartgekraagde Kemphanen in het weidegebied bij Olderbekoop, die de bijnaam *Black Sabbath* meekreeg.

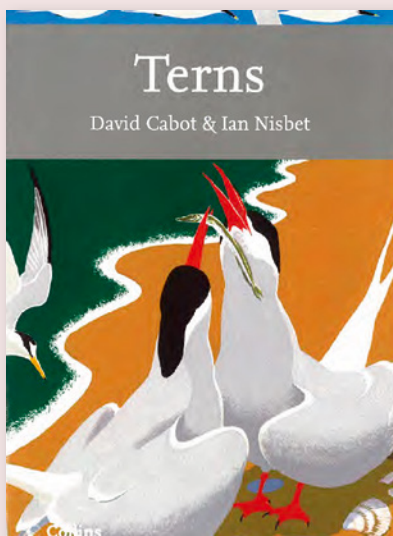
Die teksten worden ondersteund met adembenemende vogelfoto's van Ruurd Jelle van der Leij, van wie al geregeld werk te zien was in *Limosa*. Op slechts een enkele na heeft hij alle behandelde soorten weten vast te leggen. Die foto's blinken uit in oog voor detail. Niet alleen mooie composities, maar ook houdingen van vogels die je op foto's doorgaans niet ziet en fraaie tafereel, zoals een vliegende kluit Stormmeeuwen rond een vallende prooi. Dat spreekt tot de verbeelding. Zo laten de auteurs met paginavullende foto's (A4-formaat) ook zien hoe fraai de meest

gewone soorten eigenlijk zijn, zoals een man Wilde Eend of een Kokmeeuw. Opvallend zijn de 'high-key' foto's, die als schilderijen aandoen. De foto's gaan veelal gepaard van humoristische bij-schriften. Zo wordt een mannetje Kuifeend, met vette zwarte kuif, gebombardeerd tot de reïncarnatie van Herman Brood.

De auteurs zijn er prima in geslaagd voor een breed publiek in een klein taalgebied een aansprekend en informatief boek te maken. Hopelijk bevordert het de belangstelling voor vogels, natuur en landschap in eigen omgeving. Het boek is nota bene kosteloos beschikbaar gesteld voor scholen, inclusief excursie. Een ecologisch naslagwerk of regionale avifauna moet u niet verwachten, maar een met liefde voor vogels en de streek samengeteld foto-boek dat de grote variatie van de Stellingwerven schetst. – Romke Kleefstra

Terns

D. Cabot & I. Nisbet 2013. Harper Collins, Londen. ISBN 978-000-7412-488. Paperback, 461 pp. Prijs £ 35,-.

Voor sternliefhebbers is er een interessant Engelstalig sternboek verschenen in de serie van de *New Naturalist Library*, geschreven door twee vermaarde nestors van het internatio-

nale sternonderzoek. Om maar met de deur in huis te vallen, het duurde een tijdje voordat het me duidelijk werd dat ik het lezen van dit boek met een verkeerd verwachtingspatroon was begonnen. Verschillende malen kreeg ik het gevoel dat het boek hinkt op twee gedachten. In tegenstelling wat de titel *Terns* in eerste instantie doet vermoeden, is het met een Victoriaanse bril geschreven. Het is uitgebracht als onderdeel van *The New Naturalist Library*, een serie met als ondertitel "a survey of British natural history". De missie van de editors verklaart veel over hoe het boek is opgezet: "The aim of this series is to interest the general reader in the wildlife of Britain by recapturing the enquiring spirit of the old naturalists". Tegelijkertijd streeft men naar "a high standard of accuracy combined with clarity of exposition in presenting the results of modern scientific research". Je mag je afvragen hoe "general" het lezerspubliek dan zal blijven, maar in ieder geval zullen sternliefhebbers en -specialisten geïnteresseerd zijn in dit boek, zoals ondergetekende, en ook de sternbeschermers.

Het eerste inleidende hoofdstuk *Terns of the world* geeft een overzicht van alle soorten terns en gaat in op de meest actuele inzichten in hun fylogenie, waarbij de nieuwste genera en soortnamen zijn gebruikt en ook voorheen als ondersoorten beschouwde taxa als aparte soorten worden gepresenteerd. Dit in tegenstelling tot het conservatieve en al wat oudere overzicht in deel 3 van het *Handbook of Birds of the World* (1996; HBW). Bij het lezen van de inleidende hoofdstukken met alleen woordelijke beschrijvingen van allerlei soorten die ik niet een-twee-drie op mijn netvlies heb staan, pakte ik onwillekeurig dit deel van het HBW uit de kast. Wat een verademing om in één oogopslag alle soorten terns van de hele wereld en hun verspreiding geïllustreerd te zien, en een schat aan informatie over hun biologie samengevat. De vraag kwam boven wat dit nieuwe boek hier eigenlijk aan toevoegt. Oh ja,

het was er niet om een nieuw overzicht van onze kennis over sterns te genereren, maar om specifiek een Brits/lers publiek te bedienen.

De volgende drie hoofdstukken gaan over respectievelijk *Food and foraging*, *Breeding biology* en *Migration*. Hier wordt wederom ruim geput uit voorbeelden van sterns uit de hele wereld. Heel interessant allemaal, zeker waar voorbeelden uit de tropen de ecologie van 'onze' soorten verduidelijken, maar wel een beetje verwarrend als het uiteindelijk om een puur Brits/lers sternboek gaat. Bovendien ontstaat door het streven naar een alles overkoepelend overzicht een te algemene, af en toe zelfs oppervlakkige tekst. Daarnaast wrekt zich her en der dat vooral resultaten van Britse en Ierse studies worden besproken, zowel in de inleidende als later in de soortspecifieke hoofdstukken. Nu zit daar heel interessant werk bij zoals het volgen van vooral Grote Sterns vanuit Zodiacs om foerageergebieden op zee in kaart te brengen, maar op dit gebied zijn ook goede studies uitgevoerd in Duitsland en Nederland die niet worden genoemd. Zo blijven ook studies aan de effecten van de troebelheid van het water onbenoemd, naast de aanwezigheid van vis toch één van de meest bepalende factoren voor de visbeschikbaarheid in de Noordzee. Dat het hoofdstuk over foerageren oppervlakkig overkomt, zou overigens ook te maken kunnen hebben met het feit dat het onderzoek van de twee auteurs zich vooral richtte op het leven in de kolonies en ze waarschijnlijk zelf vrij weinig op zee zijn geweest. Het hoofdstuk over het gedrag in de kolonies is inderdaad zeer goed uitgewerkt en de auteurs slagen er goed in een overzicht te geven van de variatie tussen soorten in allerlei eigenschappen en deze ecologisch te duiden. Zo verklaren ze het verschil tussen het verspreid broeden van Dwergsterns en het dicht opeengepakt nestelen van Grote Sterns uit het risico te worden belaagd door respectievelijk grond- of luchtpredatoren.

Pas in hoofdstuk vijf wordt de Victoriaanse bril echt opgezet met *History of Terns in Britain and Ireland*, waarna de laatste twijfel over de bedoeling van dit boek verdwijnt als in afzonderlijke hoofdstukken de specifiek Britse en Ierse soortinformatie van Dwergstern, Grote Stern, Visdief, Dougalls Stern en Noordse Stern wordt besproken. Het lijkt in de UK zelfs nog een graadje slechter te gaan met sterns dan in Nederland, zo blijkt in het hoofdstuk *Conservation*. Hier wordt in een aantal *case studies* beschreven welke bedreigingen Britse en Ierse sterns ondervinden en hoe daartegen adequaat beschermingswerk is uitgevoerd. Het hoofdstuk wordt ingeleid met kritische kanttekeningen over de juridisch-ecologische context en het bureaucratisch web waarin het beschermingswerk moet plaatsvinden. Net als in Nederland kan het daarbij voorkomen dat verschillende natuurdoelstellingen elkaar in de weg zitten, zoals wanneer eveneens beschermde predatoren zoals Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw bij sterns weggehouden moeten worden.

De Victoriaanse benadering schiet door in hoofdstuk 12, dat alle zeldzame sterns waargenomen in de UK behandelt. Leuke kaartjes en doortrekpatrijntjes, maar voor een Nederlandse lezer had die ruimte nuttiger gebruikt kunnen worden. Dit komt mede door de wat oppervlakkige teksten, waarbij je bijvoorbeeld bij de Zwarte Stern proeft dat beide auteurs hun kennis uit tweede hand hebben en dat ook hier de niet-Britse literatuur onvoldoende is geraadpleegd.

Het boek sluit af met twee bijlagen. De eerste geeft basisinformatie over de populatiedynamica van de verschillende soorten sterns op de Britse eilanden, en de tweede over sternonderzoek in bredere internationale context. De keuze voor deze bijlagen wordt ingegeven door de visie dat beschermingswerk ondersteund moet worden door goed onderzoek en populatiemodellering, een goede benadering die langzaam aan ook in Nederland vorm begint te krijgen.

Voor veel algemeen in vogels geïnteresseerde Nederlanders zal dit nogal Brits georiënteerde boek wellicht te specialistisch zijn, hoewel de algemene hoofdstukken zeker de moeite waard zijn voor wie HBW of andere standaardwerken niet in de kast heeft staan. Maar juist dankzij de Britse insteek is dit boek voor Nederlandse sternofielen weer wel interessant omdat het veel informatie bevat waarmee de Nederlandse situatie goed is te vergelijken. Dit geldt met name voor de Grote Stern omdat er bij deze soort behoorlijk wat uitwisseling plaatsvindt tussen de deelpopulaties in Nederland en op de Britse eilanden, niet alleen in de trektijd maar ook onder broedvogels. Maar ook voor de andere soorten geldt dat de ecologische en populatiedynamische informatie in dit boek, alsmede die over het onderwerp bescherming, van belang zullen zijn voor het beter begrijpen van het voorkomen en daarmee beschermen van sterns in Nederland. Daarmee durf ik het alleen voor de echte sternspecialisten en sternbeschermers te bestempelen als een *must have*. - *Martin Poot*

Weidevogels in een veranderend landschap

Meer kleur in het grasland

J. van der Geld, N. Groen & R. van 't Veer
2013. KNNV Uitgeverij, Zeist.
ISBN: 978-90-5011-4578. Harde kaft,
192 pp. Prijs € 29,95.

Over weidevogels in Nederland is al heel wat geschreven. Kilometers aan rapporten over de oorzaken en mogelijke oplossingen hebben de dalende trend in weidevogelaantallen nog niet kunnen keren. Juist die overdaad aan informatie zou hier debet aan kunnen zijn. Wat nodig is zijn duidelijke handvatten waar boeren en beheerders in de praktijk iets aan hebben. Met het verschijnen van dit boek lijkt hierin te zijn voorzien. De auteurs hebben alle

drie een leven lang ervaring met weidevogels en hebben de grote veranderingen in het boerenland dus aan den lijve meegemaakt. Die ervaring en kennis hebben ze gebundeld in wat gerust een 'Handboek Weidevogelproblematiek' mag worden genoemd. Elk aspect wordt uitvoerig, maar prettig leesbaar, behandeld en met literatuur onderbouwd.

Het boek begint met een hoofdstuk over wat weidevogels zijn en wat Nederland tot een ideaal weidevogelland maakt(e). Daarbij wordt vooral nadruk gelegd op hun biotoop, het grasland. Niet alleen zijn er veel soorten weidevogels, er zijn ook veel typen grasland met elk hun eigen flora en fauna. Tegenwoordig bestaan de graslanden in Nederland voor driekwart uit hoogproductieve raaigraslanden. Ook al kunnen die er soms mooi uitzien als ze in het voorjaar door het massaal bloeien van Paarden- of Pinksterbloemen geel of roze kleuren, het maakt ze nog lang geen geschikt weidevogelgrasland. Deze kruiden gedijen namelijk ook goed in graslanden met een hoge mestgift, waardoor het gras te snel groeit om er te kunnen broeden. In de ondertitel van het boek pleiten de auteurs al voor "meer kleur in het grasland". Het ideale weidevogelgrasland is bloemrijk met een combinatie van geel, rood, roze en lila. In hoofdstuk negen wordt onder meer uitgelegd hoe het kan worden gecreëerd. Toch heeft

elke weidevogel weer andere eisen. De auteurs verdelen de 18 weidevogels in vier ecologische groepen en twee restgroepen 'overige primaire weidevogels' en 'secundaire weidevogels'. Naast een overzichtelijke tabel en uitgebreide beschrijving per groep of per soort van het ideale biotoop, wordt dit nog rijkelijk geïllustreerd met prachtige foto's van Jan van der Geld. Overigens wordt in het hele boek veel fotomateriaal erg doeltreffend gebruikt waardoor, zoals het een echt handboek betaamt, het verhaal soms zonder woorden wordt verteld.

Dat is vooral het geval in het hoofdstuk drie waar het probleem aan bod komt: het veranderende landschap. Halverwege de vorige eeuw was Nederland nog een walhalla voor weidevogels. Er waren uitgestrekte graslandgebieden waar het gras langzaam groeide door hoge grondwaterstanden en lage mestgift en waar het de tijd kreeg om zaad te zetten voor het werd gemaaid. Intensivering van de landbouw en de daarmee gepaard gaande ruilverkavelingen hebben dit weidevogellandschap veranderd in een industrieel agrarisch landschap met monoculturen. In twee hoofdstukken worden de belangrijkste factoren besproken die daaraan hebben bijgedragen: water en mest.

Weidevogels zijn gek op nat grasland en sommige soorten broeden alleen daar. Het oorspronkelijke broedgebied van veel weidevogels zijn natte moerassen en hoogvenen. Toen de mens het land steeds meer naar zijn hand ging zetten verkozen weidevogels de natte hooilanden die nauwelijks agrarisch konden worden gebruikt omdat ze na de winter nog lang onder water bleven staan. Een kaart laat zien dat nog steeds de hoogste gruttodichtheden worden gevonden waar halverwege de vorige eeuw de graslanden het natst waren. In natte graslanden is de bodemfauna beter bereikbaar en groeit het gras trager, waardoor de vegetatie open blijft en kuikens zich er beter door kunnen verplaatsen. Maar

dat is nadelig voor de boer die gras nodig heeft voor zijn melkkoeien. Drainage en een hoge mestgift zorgen er voor dat het gras in het voorjaar snel groeit waardoor er meerdere sneden per jaar van het land gehaald kunnen worden. De auteurs wijden een heel hoofdstuk aan bemesting om een mythe in het weidevogelbeheer door te prikken. Goede weidevogelgraslanden hebben namelijk nauwelijks tot geen bemesting nodig, terwijl dit toch vaak wordt bepleit omdat de belangrijkste voedselbron (regenwormen) mest nodig heeft. In intensief bemeste bodems leven inderdaad meer regenwormen, maar weidevogeldichtheden kunnen ook in schrale of weinig bemeste graslanden hoog zijn. Een mestgift van 3-6 ton stalmest per hectare zou al voldoende moeten zijn, in plaats van de 20 ton die nu als maatstaaf wordt gebruikt in weidevogelgebieden. Het aanbod van bodemfauna is belangrijk, maar er spelen nog vele andere factoren een rol in het succes van een weidevogelgrasland. Door het landschap van nu te vergelijken met dat van de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt een goed beeld geschetst van de belangrijkste problemen. Het boek eindigt met een checklist waarmee in het veld is te bepalen of een grasland voor weidevogels voldoende kwaliteit bezit. Niet moeilijk in te vullen, vooral na het lezen van dit boek, en ideaal voor boeren en beheerders.

'Weidevogels in een veranderend landschap' is een prachtig boek over een prachtige groep vogels die we in Nederland niet mogen verliezen. Er zijn al veel maatregelen ingezet om het tij te keren, maar die hebben vooralsnog niet tot het gewenste effect geleid. Dit wordt duidelijk geïllustreerd door een grafiek van de ontwikkeling van het aantal broedparen van de Grutto uitgezet tegen de tijd en het uitkomen van beleidsnota's en maatregelen. Sommige lijken zo zelfs een averechts effect te hebben gehad. Hopelijk draagt dit boek er aan bij dat vanaf nu wel de juiste maatregelen worden genomen.

Het is een *must-have* voor iedereen die betrokken is met weidevogels en een essentiële handleiding om voor hen weer een kleurrijke toekomst realiseren. – Jeroen Onrust

Eeuwbericht van de Club van Nederlandse Vogelkundigen

P.C. Meijer (redactie) 2011. NOU/Club van Nederlandse Vogelkundigen, Ewijk. ISBN 978-909026345-8. Harde koft, 384 blz., prijs € 50,-.

Ruim een eeuw geleden, rond 1910, waren een aantal dominante heren in de ornithologische gemeenschap veel energie kwijt aan een slepende, toen nog interne discussie. Hierbij stonden de 'verzamelaars', onder aanvoering van baron Snouckaert van Schauburg, die tien jaar lang het voorzitterschap van de in 1901 opgerichte Nederlandse Ornithologische Vereniging had bekleed, lijnrecht tegenover de 'beschermers', vooral in de persoon van Jac. P. Thijssen. De kwestie speelde in de aanloop naar de eerste Vogelwet, die later in 1912 het licht zou zien.

Deze periode wordt uiteraard in het kloekke Eeuwbericht van de Club van Nederlandse Vogelkundigen weer volop uitgelicht. Aanleiding: de Club

bestond op 21 mei 2011 precies 100 jaar. Van de trotse samensteller, Peter Meijer, mocht ik een persoonlijk genummerd exemplaar in ontvangst nemen: nummer 200. Het is niet zo maar een jubileumboek: 384 pagina's in groot formaat. Uiteraard is niet alle geboden informatie even interessant. Zo blijkt 30% van het boek gevuld met persoonlijke verhalen van individuele leden. Dit onderstreept het club-karakter, maar of het nu voor een objectieve lezer zo interessant is? Interessanter blijken de eerste hoofdstukken, met diverse doorkijkjes naar het woelige verleden. Hierbij springt een degelijk verhaal van Kees Roselaar en Ruud Vlek, getiteld "*Beter één vogel in de hand dan tien in de lucht*", er meteen uit. Het handelt over leden van de Club en hun vogelcollecties, toch hun *core business* op dat moment. Helaas blijken bij de eindredactie op het laatste moment wat slordigheden in dit hoofdstuk geslopen: de in dit geval belangrijke samenvattende conclusie was geheel weggefallen, ten gunste van een stuk tekst dat nu dubbel is afgedrukt. Omdat de boeken persoonlijk genummerd zijn, kreeg ieder daarom de juiste tekst van de betreffende pagina in een schrijven begin 2012 toegestuurd. Overigens is een iets kortere versie van dit hoofdstuk ook gepubliceerd in Limosa 84(3): 97-116 (2011).

Uitgebreid wordt stilgestaan bij de achtergronden van de oprichter, baron Snouckaert van Schauburg. Bij het jubileum van de Club zijn, blijkens de foto's op pagina 147, zelfs een achterachternicht en achterkleindochter uitgenodigd. Op zo'n moment zou wat meer aandacht voor de achtergronden van die andere persoon, die in feite de oprichting van de Club indirect heeft veroorzaakt, op zijn plaats zijn geweest. Het is namelijk best interessant om de ontwikkeling in het denken van Jac. P. Thijssen ten aanzien van het verzamelen eens goed uit te zoeken. De eertijds voor-aanstaande ornitholoog Snouckaert, heeft, gezien door de ogen van nu, in ieder geval niet goed begrepen hoe de stemming over dit gevoelige onder-

werp bij het publiek en een deel van zijn vakgenoten inmiddels was omgeslagen. Wat dit betreft blijkt Thijssen de tekenen van zijn tijd veel beter te hebben begrepen: uit opportunisme?

In ieder geval kunnen we de Club bedanken voor de vele smakelijke verhalen, zoals nu in dit Eeuwbericht verzameld. Het boek is verkrijgbaar in een beperkte oplage, via een email aan: voorzitter@clubvannederlandsevogelkundigen.nl. – Frank Saris